

**ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ,  
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ.  
ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN CIVIL PROCEEDINGS,  
THEORETICAL ASPECTS AND LEGISLATIVE CONSOLIDATION.  
PRACTICAL APPLICATION IN CIVIL PROCESS**

Арутюнян А. В., Сивко К. Р., студентки IV курсу,

Дяченко С. В., кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри цивільного права та процесу

*Навчально-науковий інститут права  
Університету Державної фіскальної служби України*

Стаття присвячена визначенню принципу пропорційності цивільного судочинства і його характеристик. Метою статті є з'ясування змісту принципу пропорційності в цивільному судочинстві, визначення загально визнаного принципу пропорційності як однієї із засад цивільного судочинства.

Від давніх часів аж до сьогодення принцип пропорційності як принцип, який діє в загальних інтересах осіб та їх блага, був предметом наукових досліджень. Вивчення принципу пропорційності в Україні набуває актуальності у зв'язку з прагненням держави до утвердження верховенства права як ідеалу правопорядку.

Варто зазначити, що питанню принципу пропорційності приділялося найбільше уваги в межах теорії держави і права, конституційного права та права Європейського Союзу, прикладом чого можуть слугувати праці таких учених, як Р. Ван Рее, Н. Варламова, Г. Гаджиев, Ю. Євтошук, М. Коен-Елія, Т. Комарова, С. Погребняк, І. Порат, П. Рабінович, Б. Тоцький, Т. Фуфалько, С. Шевчук та ін.

Більш того, спроби проаналізувати принцип пропорційності у вітчизняному цивільному судочинстві мали місце у працях І. Ізарової, І. Ярошенко, О. Свірина, О. Ткачука, О. Стефан та ін. Але в результаті дослідження з'ясовано, що праці цих авторів мають фрагментарний характер і не розкривають особливостей механізму дії принципу пропорційності у цивільному судочинстві.

Нині в Україні відбуваються судово-правові реформи, основною метою яких є створення нового судочинства, яке б реально було ефективним, швидким і дійсно захищало суб'єктивні права учасників суспільних відносин.

Науковим підґрунтям цього процесу мають стати теоретичні розробки, які є втіленням як доктринального бачення вирішення проблеми, так і узагальнення практичної діяльності. Саме такий підхід може запропонувати найбільш ефективну процесуальну модель правосуддя, включаючи й цивільне судочинство.

Наразі в Україні відбувається створення нової моделі судочинства, яке неможливе без наявності відповідної законодавчої бази. Науковим підґрунтям цього процесу мають стати теоретичні розробки, які є втіленням як доктринального бачення вирішення проблеми, так і узагальнення практичної діяльності, пов'язаної з принципом пропорційності.

**Ключові слова:** правосуддя у цивільних справах, цивільне судочинство, принцип пропорційності в цивільному судочинстві, інститут принципу пропорційності, приватний інтерес, публічний інтерес.

The article is devoted to defining the principle of proportionality of civil justice and its characterization. The purpose of the article is to clarify the content of the principle of proportionality in civil proceedings, to determine the universally recognized principle of proportionality as one of the principles of civil justice.

From ancient times to the present, the principle of proportionality as a principle that works in the general interest of individuals and their goods has been the subject of scientific research. The study of the principle of proportionality in Ukraine becomes relevant in view of the state's desire to establish the rule of law as the ideal of law and order.

It should be noted that the question of the principle of proportionality has received the greatest attention within the framework of the theory of state and law, constitutional law and European Union law, as exemplified by the works of such scholars as R. Van Ree, N. Varlamov, G. Hadzhiev, Yu. M. Cohen-Eliya, T. Komarov, S. Pogrebnyak, I. Porat, P. Rabinovich, B. Totsky, T. Fufalko, S. Shevchuk and others.

Moreover, attempts to analyze the principle of proportionality in domestic civil proceedings have taken place in the writings of I. Izarova, I. Yaroshenko, O. Svirin, O. Tkachuk, O. Stefan and others. However, the study found that the works of these authors are fragmentary in nature and do not reveal the peculiarities of the mechanism of action of the principle of proportionality in civil proceedings.

Currently, judicial reform is underway in Ukraine, the main purpose of which is to create a new judiciary that is really effective, fast and truly defends the subjective rights of participants in public relations.

The scientific basis for this process should be theoretical developments, which are the embodiment of both a doctrinal vision for solving a problem and a generalization of practical activity. It is this approach that can offer the most effective procedural model of justice, including civil justice.

Currently, a new model of justice is being created in Ukraine, which is not possible without an adequate legal framework. The scientific basis of this process should be theoretical developments, which are the embodiment of both a doctrinal vision for solving the problem and a generalization of practical activities related to the principle of proportionality.

**Key words:** civil justice, civil justice, proportionality principle in civil proceedings, institute of the principle of proportionality, private interest, public interest.

**Вступ.** Система цивільного судочинства заснована на ідеї забезпечення чіткого механізму врегулювання тих цивільних процесуальних правовідносин, які виникають між судом і учасником цивільної справи. При цьому вона надає можливість учасникам цивільної справи у встановлений процесуальною формою спосіб реалізувати процесуальні права та обов'язки.

Одним із важливих напрямків реформування законодавства України є підвищення ефективності та рівня

захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Особливо актуальні на сьогоднішній день наукові дослідження проблем реформування правосуддя, які виникли у зв'язку з набранням чинності з 1 вересня 2017 року Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (політична частина підписана 21.03.2014 р., економічна частина – 27.06.2014р.). Втілення у життя положень цієї Угоди вимагає суттєвих змін

цивільного процесуального законодавства з урахуванням основних положень, на яких будується європейська система цивільного судочинства.

Принцип пропорційності становить значний науковий інтерес для юридичної науки. Найбільше пропорційність аналізується в контексті теорії права: А. Барак, Ю. Євтушук, С. Погребняк, Б. Тоцький, Т. Фуфалько, Б. Шлоер, С. Шевчук та інші, також приватного права: Г. Гаджієв, Д. Дедов, Р. Майданик та інші. Деякі проблеми пропорційності у цивільному судочинстві розглядали С. Дегтярьов, І. Ізарова, В. Комаров, І. Ярошенко тощо.

**Метою статті** є визначення поняття принципу пропорційності в цивільному судочинстві та його змісту, аналіз законодавчого закріплення принципу пропорційності в національному законодавстві та розгляд практичного застосування принципу в цивільному судочинстві.

**Методи дослідження.** Методологічною основою дослідження в даній статті стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: формально-логічний, теоретико-прогностичний, філософсько-правовий. Формально-логічний метод разом з аналітичною юриспруденцією є основою для дослідження поняття та сутності принципу пропорційності. Теоретико-прогностичний метод дозволив проаналізувати теоретичні аспекти принципу пропорційності в цивільному судочинстві. Філософсько-правовий загалом застосовується, зокрема для визначення практичного застосування принципу пропорційності в цивільному процесі.

**Принцип пропорційності в цивільному судочинстві: теоретичні аспекти.** У нинішній доктрині права принцип пропорційності розглядається «як таке правило: держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети» [1, с. 76].

Аналізу окремих аспектів принципу пропорційності в юридичній літературі присвячені праці таких науковців: Д.Д. Луспеника, Р.А. Майданика, Б.А. Тоцького, Ю. Євтушка, С. Погребняка, В. Венедіктова.

Слід зауважити, що в науці цивільного процесуального права вченими принцип пропорційності розглядався насамперед як принцип міжнародного права, який сформульований практикою Європейського суду з прав людини [2, с. 142].

Закріплення принципу пропорційності пов'язують із королем Пруссії Фрідріхом Великим, який увів його в Кодекс публічного права [3, с. 315–322]. Даний принцип обмежував розсуд органів держави під час здійснення поліцейських функцій, уповноважуючи їх застосовувати тільки засоби, які необхідні для забезпечення публічного інтересу. Якщо встановлений обов'язок не відповідає меті, він підлягає анулюванню [4].

Також, на думку деяких науковців, цей принцип знайшов свого втілення й у Пруському загальному земельному праві 1794 р. (*Allgemeines Landrecht*) [5, с. 69–70]. У сучасній Німеччині принцип пропорційності вважається конституційним, хоча й не отримав свого нормативного закріплення в Основному Законі. Як наголошувалось у наукових джерелах, Конституційний суд ФРН вивів його із принципу правової держави, який у 1965 році у своєму рішенні зазначив: «У Федеральній Республіці Німеччина принцип пропорційності є неписаним конституційним принципом. Він походить із принципу верховенства права і з природи основних прав, оскільки вони відображають загальне право на свободу громадянина від держави, які можуть бути обмежені державними органами тільки в випадку переслідування абсолютно необхідного публічного інтересу» [6, с. 93].

Історія виникнення принципу пропорційності та розвиток теоретичних підходів до розуміння його змісту стали предметом дослідження С. Погребняка. Так, С. Погреб-

няк вважає, що принцип пропорційності ґрунтується на конституційних принципах правової держави і верховенства права (ст. ст. 1 та 8 Конституції України) і може бути визначений як загальний принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються [7, с. 42]. З огляду на зазначене доктринальні характеристики цього принципу з позиції системи його вимог у площині правозастосування, на думку вченого, зводяться до такого: мета встановлення певних обмежень має бути легітимною та істотною; обмеження, що переслідують істотну мету, мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими; у разі застосування обмежень має забезпечуватися розумний баланс приватних і публічних інтересів [7, с. 42].

Погоджуючись із позицією С. Погребняка, Ю. Євтушук продовжує аналіз принципу пропорційності. Вчена вказує, що зміст цього принципу свідчить про можливість його використання майже у будь-якій галузі права, оскільки в кожній із них порушується питання владного впливу на приватну сферу особи [8, с. 39]. Отже, автор говорить про можливість застосування принципу в будь-якій галузі права, проте не визначає особливостей його сутності для різних галузей.

Значний інтерес становить розуміння принципу пропорційності, яке надає Р. Майданик, зазначаючи, що сучасне праворозуміння засноване на ідеях співробітництва і досягнення балансу протилежних інтересів.

Таким чином, аналізуючи погляди науковців на дану тему, можна зробити висновок, що даний принцип своєю сутністю не протиставляє державу і приватну особу, а вказує на необхідність партнерства для задоволення протилежних за суттю інтересів. Отже, пропорційність набуває глибокого змісту. Саме таке розуміння є прийнятним для цивільного процесуального права.

**Принцип пропорційності у цивільному судочинстві: законодавче закріплення.** Розвиток інституту принципів цивільного судочинства відбувається і на сучасному етапі із застосуванням Закону України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [9]. Актуальним є дослідження сутності принципу пропорційності в цивільному судочинстві та особливостей його закріплення в ЦПК України.

Особливої актуальності дані наукові дослідження набувають у зв'язку з набранням чинності з 01.09.2017 р. Угоди про асоціацію України з ЄС. Втілення в життя положень цієї Угоди вимагає суттєвих змін цивільного процесуального законодавства. Одним з елементів цього механізму є загальні принципи судочинства, серед яких слід виокремити такий принцип, як пропорційність [10].

Суд ЄС звертався до принципу пропорційності з метою обґрунтування своїх рішень по справах щодо відповідності національного законодавства країн-членів ЄС міжнародним нормативно-правовим актам ЄС [11]. Лише згодом принцип пропорційності, нарівні з принципом субсидіарності, був використаний для визначення меж повноважень органів ЄС [12]. Саме у такому розумінні він був закріплений у ч. 3 ст. 3б Договору про Європейський Союз 1992 р. (Маастрихтський договір), в якому зазначалось, що будь-які дії співдружності не повинні перевищувати ті, які необхідні для досягнення мети цього Договору [13]. Подальшої конкретизації принцип пропорційності отримав у Протоколі до Амстердамського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз [13], договорах про створення Європейського співтовариства і деяких пов'язаних із ними актів [14], у Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності

від 02.10.1997 р. до Договору про ЄС та Договору про функціонування Європейського Союзу [15].

Зараз принцип пропорційності закріплений у ст. 5 Договору Європейського Союзу в редакції Лісабонського договору від 13.12.2007 р., яка встановлює, що повноваження Співдружності здійснюється у відповідності з принципами субсидіарності та пропорційності (ч. 1). Відповідно до принципу пропорційності зміст і форма дій Співдружності не має виходити за межі того, що необхідно для досягнення передбачених у Договорі цілей [13].

Також принцип пропорційності як засіб захисту прав людини від не виправданих обмежень закріплений у п. 1 ст. 52 Хартії основних прав ЄС, відповідно до положень якого права і свободи можуть бути обмежені виключно з додержанням принципу і лише за таких умов, якщо такі обмеження необхідні і відповідають загальній меті, що визнається Європейською Спільнотою, або необхідні для захисту прав і свобод інших людей [16].

Більш деталізовано викладення принципу пропорційності у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., відповідно до якої будь-яке обмеження прав і свобод може бути виправданим виключно за такі умови: закріплення законом; спрямовано на досягнення мети, закріпленої в Конвенції; є необхідною у демократичному суспільстві; є відповідною до поставленої мети [17].

Українське законодавство також містить закріплення принципу пропорційності. Конституція України хоча безпосередньо й не закріплює принцип пропорційності, проте він знаходить своє втілення у низці норм, наприклад, ст. 34 (право на свободу думки і слова), ст. 35 (право на свободу світогляду і віросповідання), ст. 39 (право збиратися мирно, проводити збори) Конституції України, згідно з якими права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом тільки тією мірою, якою це необхідно в таких конституційно значимих цілях, як захист основ конституційного устрою, здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [18].

Згідно з п. 6 ч. 3 ст. 2 ЦПК України до основних засад (принципів) цивільного судочинства законодавець відніс принцип пропорційності, який більш детально розкривається у ст. 11 ЦПК України: «Суд визначає в межах, установлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмету спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат та інших витрат сторін, пов'язаних із відповідними процесуальними діями» [19].

Наведене нормативне визначення принципу пропорційності в цивільному судочинстві вимагає свого детального аналізу через призму загальноєвропейського розуміння цього принципу.

Так, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Завдання цивільного судочинства можна розглядати як суспільну мету, на досягнення якої воно й спрямоване. Водночас виникає питання: в яких цивільних процесуальних правах обмежуються заінтересовані особи, які звертаються до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів? Безпосередньо на ефективність захисту впливає вибраний заінтересованими особами порядок захисту їхніх прав, свобод чи інтересів: захист у порядку спрощеного провадження чи в порядку повного позовного провадження [19].

Метою запровадження загальноєвропейських процедур спрощеного провадження є забезпечення доступності правосуддя для громадян країн-членів ЄС, зменшення витрат та тривалості судового розгляду справ транскордонного характеру. Система правосуддя не несе відповідальності за економічну нерівність між громадянами, але це може призвести до нерівності процесуального становища в залежності від передбачених процесуальних механізмів. Тож, вибір має бути доступний для всіх, і, відповідно, всі учасники (бідні чи багаті, позивачі чи відповідачі) повинні отримати свободу зробити вибір на користь більш дешевої форми судового розгляду незалежно від бажання третьої сторони [11].

Таким чином, заінтересована особа, роблячи вибір щодо виду цивільного провадження, має розуміти, що, віддаючи перевагу спрощеному провадженню, з одного боку, отримує швидкий та ефективний захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а з іншого – втрачає можливість касаційного оскарження судових рішень, ухвалених, наприклад, по малозначних справах (ч. 3 ст. 389 ЦПК України). Таким чином, вибір заінтересованою особою виду провадження прямо не пов'язаний із загальноєвропейським розумінням сутності принципу пропорційності, а є безпосереднім проявом, реалізацією принципу диспозитивності [19].

Щодо другої ознаки принципу пропорційності, закріпленої у ст. 11 ЦПК України, – забезпечення судом розумного балансу між приватними й публічними інтересами під час здійснення цивільного судочинства – якраз і є сутністю загальноєвропейського принципу пропорційності [19].

На думку І.М. Жаровської, публічний інтерес не зводиться до простої суми приватних інтересів, доволі часто в короткостроковій перспективі багато в чому їм суперечить. Але оскільки від реалізації публічних інтересів залежить факт існування і нормального функціонування будь-якого суспільства, то саме реалізація публічного інтересу слугує передумовою і гарантією реалізації окремих приватних інтересів. Іншими словами, реалізація публічних інтересів створює середовище для реалізації приватних інтересів [20, с. 33-37]. Водночас науковці обґрунтовано вважають, що баланс інтересів є моментом рівноваги приватного та публічного інтересів, і цей баланс уже в наступний момент часу внаслідок дії різного роду факторів, що впливають на нього, може бути втрачений [21, с. 56].

**Практичне застосування принципу пропорційності в цивільному процесі.** Система цивільного судочинства заснована на функціонуванні механізму врегулювання тих цивільних процесуальних правовідносин, які виникають між судом і учасником цивільної справи, надаючи при цьому можливість учасникам цивільної справи у встановлений процесуальною формою спосіб реалізувати процесуальні права та обов'язки.

Забезпечення процесуального порядку під час судового засідання, як і забезпечення стабільності процесуальної форми, визначається процесуальним законом як надані суду повноваження з контролю та керівництва ходу судового засідання тощо (ст. 214 ЦПК України). Такі умови не можуть бути реалізовані без урахування принципу пропорційності (ст. 11 ЦПК України), який за своєю суттю і повинен забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами, розгляд справи для сторін, час, що потрібний для вчинення певних дій тощо [19].

Отже, актуальним є питання про особливості обмеження процесуальних прав, як і питання забезпечення принципу пропорційності в цивільному процесі.

Натепер у цивільному судочинстві принцип пропорційності закріплений у ст. 11 ЦПК України. Цією статтею встановлено, що «суд визначає в межах, установлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу

між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо» [19].

У науково-практичному коментарі до ЦПК України зазначається, що принцип пропорційності належить до загальноновизнаних принципів міжнародного права, що відображає необхідність дотримання необхідного балансу інтересів у разі втручання держави у приватноправову сферу. Цей принцип повинен бути спрямований на забезпечення розумного балансу приватних і публічних інтересів у сфері управління правосуддя в цивільних справах, відповідно до чого під час розгляду справи у порядку цивільного судочинства та ухваленні рішення у справі цілі обмежень прав людини повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються [22, с. 29–39].

Верховний Суд у своїй правовій позиції (Рішення по справі № 297/1241/18 від 28.11.2018 р.) стосовно пропорційності зазначив: «дотримання принципу «пропорційності», як визначено практикою застосування норм права Європейським судом з прав людини, передбачає, що втручання в право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно з національним законодавством і в інтересах суспільства, все одно буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу, якщо не було дотримано розумної пропорційності між втручанням у право особи та інтересами суспільства. Ужиті державою заходи мають бути ефективними з точки зору розв'язання проблеми суспільства і водночас пропорційними щодо прав приватних осіб [23].

Згідно з практикою ЄСПЛ втручання держави у право на житло є порушенням статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснюється згідно із законом, не переслідує легітимну мету – одну чи декілька з тих, що перелічені у пункті 2 вказаної статті, або не розглядається як необхідне в демократичному суспільстві.

Формулювання згідно із законом не лише вимагає, щоб оскаржуваний захід мав підставу в національному законодавстві, але також звертається до якості такого закону. Зокрема, положення закону мають бути досить чіткими у своїх термінах та передбачати засоби юридичного захисту проти свавільного застосування (див., *mutatis mutandis*, рішення ЄСПЛ у справі Кривіцька та Кривіцький проти України, § 43) [24].

Принцип пропорційності в розумінні ЄСПЛ полягає в оцінці справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави (суспільства), пов'язаними із втручанням у право

людини на повагу до житла, й інтересами особи, яка зазнає негативних наслідків від цього втручання. Необхідний баланс не буде дотриманий, якщо особа внаслідок втручання в її право на повагу до житла несе надмірний тягар. Оцінюючи пропорційність, слід визначити, чи можливо досягти легітимної мети за допомогою заходів, які були би менш обтяжливими для прав і свобод цієї особи, оскільки обмеження її прав не повинні бути надмірними або такими, що є більшими, ніж необхідно для досягнення вказаної мети.

Навіть якщо законне право на зайняття житлового приміщення припинено, особа вправі мати можливість, щоб її виселення було оцінене судом на предмет пропорційності у світлі відповідних принципів статті 8 Конвенції (див. рішення ЄСПЛ від 9 жовтня 2007 року у справі Станкова проти Словаччини (*Stankova v. Slovakia*), заява № 7205/02, § 60–63).

Отже, на підставі викладеного варто вказати на те, що принцип пропорційності в цивільному процесі можна розглядати з точки зору законодавчого забезпечення безпеки та дії правових режимів, які набувають процесуального механізму.

Принцип пропорційності у цивільному судочинстві за своєю суттю полягає в тому, аби забезпечити реалізацію найбільш доцільних прав та обов'язків під час розгляду цивільної справи.

**Висновки.** Держава повинна бути зацікавлена в належній організації цивільного судочинства. Адже правосуддя в цивільних справах не може суперечити правопорядку і спрямовуватися лише на інтерес окремої особи. Приватна особа, наділена суб'єктивними правами, має право вільно ними розпоряджатися, але тільки до початку цивільного процесу. Після звернення до суду вона зобов'язана дотримуватися цивільної процесуальної форми, яка створена державою не лише в інтересах цієї особи, а й усього суспільства.

Проведене дослідження принципу пропорційності дозволяє зробити такі висновки:

- 1) принцип пропорційності є загальним, універсальним принципом права, він є протиположним дискримінації;
- 2) принцип пропорційності не можна змішувати з принципом диспозитивності;
- 3) реалізація на практиці у цивільному судочинстві принципу пропорційності забезпечується розумним балансом між приватними і публічними інтересами.

Отже, принцип пропорційності у цивільному судочинстві за своєю суттю полягає в тому, аби забезпечити реалізацію найбільш доцільних прав та обов'язків під час розгляду цивільної справи.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.
2. Комаров В.В., Бігун В.А., Баранкова В.В. Курс цивільного процесу : підручник. Харків : Право, 2011. 1352 с.
3. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
4. Варламова Н.В. Принцип пропорциональности как основа осуществления публично-властных полномочий. URL: <http://www.studentlibrary.ru/doc/ISBN9785835409945-SCN0001.html>
5. Альбрехт П.-А. Забута свобода: Принципи кримінального права в європейській дискусії про безпеку : монографія ; переклад з німецької мови та передмова Г.Г. Мошака. Одеса : Астропринт, 2006. 160 с.
6. Євтошук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 90–101.
7. Погребняк С. Принцип пропорційності як загальний принцип права. *Право України*. 2017. № 7. С. 39–45.
8. Євтошук Ю. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Київ, 2015. 214 с.
9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р., № 48, Ст. 436 / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2147-19>. (дата звернення: 24.11.2019).
10. Угода про асоціацію між Україною та ЄС / Міністерство закордонних справ України. 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
11. Штефан О.О. Принцип пропорційності в цивільному судочинстві України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 2 (1). С. 116–121. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
12. Варламова Н.В. Принцип пропорциональности как основа осуществления публично-властных полномочий. URL: <http://www.studentlibrary.ru/doc/ISBN9785835409945-SCN0001.html>
13. Договір про Європейський Союз від 13.12.2007 р., № 994\_029 / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994\\_029](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_029). (дата звернення: 24.11.2019).

14. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів, 26.02.2001 / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_261/conv?lang=en](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_261/conv?lang=en). (дата звернення: 24.11.2019).
15. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 01.01.2005 р. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994\\_641](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_641). (дата звернення: 24.11.2019).
16. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994\\_524](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_524). (дата звернення: 24.11.2019)..
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована від 17.07.97 р. № 475/97-ВР / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004). (дата звернення: 24.11.2019).
18. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.11.2019).
19. Цивільний процесуальний кодекс України, 2004, № 40-41, 42, Ст. 492 / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1618-15> (дата звернення: 24.11.2019).
20. Жаровська І.М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. *Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту*. 2010. Вип. 525. Правознавство. С. 33–37.
21. Первомайский О. Поняття інтересу в цивільному праві та законодавстві. *Питання розвитку приватного права*. 2014. № 11. С. 53–57.
22. Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. д. ю. н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 604 с.
23. Рішення Берегівського районного суду від 28 листопада 2018 року у справі № 297/1241/18. URL: <https://opendatabot.ua/court/7838529018e9b9c1dcd1f8bf4a802cb72575222b>
24. Справа «Кривіцька та Кривіцький проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини, від 02.12.2010 р. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974\\_774](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_774) (дата звернення: 24.11.2019).